

אתה כוננת¹

שמות פרק טו פסוק יז

תְּבַאֲמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתֶּךָ מִכּוֹן לְשַׁבְּתֶךָ פְּעֻלַּת ה' מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנֵנוּ יְדִידְךָ.²

מסכת כתובות דף ה עמוד א

דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ. דאילו במעשה שמים וארץ - כתיב: "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים" (ישעיהו מח יג), ואילו במעשה ידיהם של צדיקים - כתיב: "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך" (שמות טו יז).³

שמואל ב פרק ז פסוק כד

וְתִכְוֹנוּ לְךָ אֶת עֲמֻד יִשְׂרָאֵל לְךָ לְעַם עַד עוֹלָם וְאַתָּה ה' הֵייתָ לָהֶם לְאֱלֹהִים.⁴

פירוש אלשיך על הפסוק

"ותכוננו לך את עמך ישראל כו" - ומחסידותך, עם היותם בלתי מוכנים, הכינות אותם על ידי דם פסח ומילה ומתן תורה. ונתת להם את הארץ שהיו מוכנים להיות "לך לעם עד עולם" - עם היות שגם מקודם יוכנו, היית להם לאלקים - הכינותם שיהיו ראויים. הנה שאת הבלתי מוכנים השתדלת להכניס, ומכל שכן שאת אשר כבר הוא מוכן אפילו למלכות, שיאות לך להמשיך מלכותו.⁵

ישעיהו פרק מה פסוק יח

כִּי כֹה אָמַר ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יִצַר הָאָרֶץ וְעָשָׂה הוּא כּוֹנֵנָה לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשַׁבְּת יִצְרָה אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד.

פירוש מלבי"ם על הפסוק

יוצר הארץ ועושה הוא כוננה - כי בארץ מלבד הבריאה הראשונה יצר אותה אח"כ בצורתה, ע"י שאמר יקוו המים ותראה היבשה, ואח"כ עשה ע"י שברא עליה עשב ודשא, ואח"כ כוננה וגמר את הכל מבריאת החי עד האדם. ומזה מבואר כי לא תוהו בראה, לא רצה שתישאר תוהו כמו בתחילת בריאתה שהיתה הארץ תוהו. כי אז היה די הבריאה לבד, ולא היה צריך היצירה והעשייה שהם התיקונים שהוסיף בה. רק לשבת יצרה - מה שיצרה והוסיף לתקן צורתה זה מעיד שעקר כוננתו היה לשבת שיהיה עליה ישוב בני אדם, ומבואר איך השגיח על הארץ ביחוד בתקונה לצורך הישוב ולתועלת ב"א שימצאו בה כל חיית ידם.⁶

¹ את הרעיון לנושא זה קבלנו מחברים שהזמיננו לסעודת החג בה התבקש כ"א לתאר מהו האירוע המכונן בעיניו הקשור בתקומת ישראל. וחשבנו שהנה זה רעיון טוב לדרוש ששורש כנ"ן ביום העצמאות ולהודות לה' אשר כונן מלכות ישראל לעינינו בימינו בארצנו. והביטוי עצמו "אתה כוננת", לקוח, כידוע, מנוסח ספרד של תפילת העבודה ביום הכיפורים: "אתה כוננת עולם מראש וכו'".

² ה"כנן" הראשון שמצאנו במקרא הוא בשירת הים, שם הקשר בין יציאת מצרים והכניסה לארץ הוא ישר וברור. קשר ברור בין ארבע כוסות ולשוונות ראשונים של גאולה, בליל הסדר, ובין כוס חמישי של "והבאתי", שעדיין גם בימינו היא בספק (וכבר העירו על כך רבים, כולל הרב יואל בן נון בספרו נס קיבוץ גלויות - כוחה של יהדות ישראלית, ידיעות אחרונות, 2011, תל אביב - שיצא לכבוד יום העצמאות השנתא). עכ"פ, זה ה"כנן" הראשון במקרא ולאחריו יש "כננים" רבים ולא את כולם נוכל כמובן להביא.

³ הפסוק אומר בפירוש שהקב"ה הוא שיכונן את בית המקדש. באה הגמרא ואומרת: לא, כי מעשה בני אדם הוא, מעשה הצדיקים: דוד שהכין ושלמה שבנה. ועולי בית שני שמסרו נפשם על בנין המקדש והחומה בשתי ידיהם - ידם האחת מחזקת השלח והשנייה עושה במלאכה. (נחמיה ד יא) לעומת מדרש זה ראה את מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה י על הפסוק: "מקדש ה' כוננו ידיך - חביב בית המקדש לפני הקב"ה. שכשברא הקב"ה את עולמו, לא בראו אלא בידו אחת, שנאמר: אף ידי יסדה ארץ (ישעיהו מח יג). וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו, שנאמר: מקדש ה' כוננו ידיך". ומוסיף שם המדרש ודורש את הפסוק שלאחריו החותם את השירה: "ה' ימלוך לעולם ועד - ר' יוסי הגלילי אומר: אילו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד, לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם. הלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבוא". שני המדרשים חלוקים על שתי הידיים המכוננות את בנין בית המקדש, אבל מסכימים שהוא חשוב ונחשב יותר מבריאת העולם. ואם עם ישראל יידע לכוון את השעה ולא לדחות את הישועה "לעתיד לבוא" ו"לימות המשיח", גם אומות העולם יכבדו אותו ושוב לא ישלטו בו. "על עמך צאן מרעייתך זרע אברהם אוהבך בני יחידיך יצחק עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעתה ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך" כפי שממשיך ומסיים שם מדרש המכילתא.

⁴ פסוק זה לקוח מתפילת דוד לאחר שנתן הנביא מבשר לו שלא הוא יבנה הבית כי אם שלמה בנו. ראה הפסוקים הפיוטיים שם: "מי אָנֹכִי אֲדֹנָי ה' וּמִי בֵיתִי כִּי הִבִּיאֲתָנִי עַד הַלֵּם: וְתִקְטֹן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי ה' וְתִדְבֹר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמַרְחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי ה' ... עַל כֵּן גִּדְלַת אֲדֹנָי ה' כִּי אֵין כְּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוֹלָתְךָ בְּכָל אֲשֶׁר שָׁמְעֵנוּ בְּאָזְנוֹנוּ: וּמִי כְעַמְךָ כִּי־יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים לְפָדוֹת לּוֹ לְעַם וְלָשׁוֹם לּוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוֹלָה וְנִרְאוֹת לְאֶרְצְךָ מִפְּנֵי עַמְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאֵלֹהֵי". ראה שם התפילה במלואה שם וכן המקבילה בדברי הימים א פרק יז.

⁵ טוב שהאדם יהיה מוכן להתקדש וטוב שעם יתכונן להיות לעם לה'. אמנם, הקב"ה יקבל את כולם, גם את הבלתי מוכנים, יבוננם, יכניסם ויכוננם. ומכל שכן וביתר שאת ויתר עז, את מי שכבר הכין עצמו לעצמאות ולגאולה. או אז גם המלכות לא תרחק ממנו.

⁶ ורש"י אומר כל זאת בקצירת האומר: "לא תוהו בראה - כי לשבת יצרה". ובמדרש אליהו זוטא (איש שלום) פרשה ג: " ... שנאמר: כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תוהו בראה לשבת יצרה אני ה' ואין עוד (ישעיהו מ"ה י"ח) - צא

ישעיהו פרק נד פסוק יד

בְּצִדְקָה תִּפְנֹנֵי רַחֲמֵי מַעֲשֶׂה כִּי לֹא תִירָאֵי וּמִמְחַתָּה כִּי לֹא תִקָּרֵב אֲלֵיךָ.⁷

ספר מצוות גדול עשין סימן קסב

גדולה צדקה שנקראת דרך ה', שנאמר (בראשית יח, יט): כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה. ואומר (ישעיה נד, יד): בצדקה תכונני - שבזכות הצדקה מתיישבים ישראל על מכונם ונגאלים בזכות הצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיה א, כז). ואומר: "שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות" (ישעיה נו, א).⁸

ישעיהו פרק סב פסוק ז

וְאַל תִּתְּנוּ דָמַי לֹא עֵד יִכּוֹנֵן וְעַד יִשִּׁים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בְּאַרְצָךְ.⁹

מדרש תהלים בבור מזמור פג, ילקוט שמעוני תהלים רמז תתלב

"שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל".¹⁰ זה שאמר הכתוב: "שומר מצוה לא ידע דבר רע", "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה"¹¹, הצדיקים אומרים להקב"ה מה תעשה, אומרים לו: קום והוא קם – שנאמר: קומה ה'. אומרים: שוב והוא שב - שובה ה' רבבות אלפי ישראל. אומרים לו: אל תישן, "עורה למה תישן" (תהלים מד כד),¹² והוא מתעורר – שנאמר: "ויקץ כישן ה'".¹³ "אל דמי לך" - והוא שומע, שנאמר: "מקים דבר עבדו" (ישעיהו מד כו). וכן ישעיה אומר: "המזכירים את ה' אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ".¹⁴

תהלים פרק צ פסוק יז

וַיְהִי נַעַם אֲדֹנָי אֲלֵהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כַּוְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כַּוְנָה:

ולמד מדרך ארץ, כלום אדם בונה בית, אלא על מנת להכניס בו פירות, ולהכניס בו כלים ולהכניס בו כספים, או להצית בו את האור. והיכן ניצור ונשב? היכן נשלים את בריאת העולם ע"י הקב"ה? לאורך כל הדורות הטיבו יהודים לעשות זאת בכל ארצות תבל והיו מחלוצי הבונים והמפתחים, המדענים וההוגים. ופעם אחר פעם השיבו להם בתוהו, בהרס היצירה וברעה תחת טובה. ודורנו זכה לכונן ולהתכונן, לשבת ליצור, בבניין, בחקלאות, במדע ובכל מלאכה, בארצו שלו המשתמרת. ואף תורת ארץ ישראל משבחת ועולה מתוך ישיבה של יצירה זו שיש בה קביעות והמשכיות. ראה דברינו [לעובדה ולשומרה](#) בפרשת בראשית.

⁷ זה הפסוק מהנחמה הנחמה החמישית שאנו קוראים בפרשת כי תצא (שהיא גם הפטרת פרשת נח): "רני עקרה לא ילדה".

⁸ מוטיב הקשר בין צדקה לגאולה ולשיבה לארץ הוא ידוע ומופיע במקומות רבים. כי הסולידריות והערבות ההדדית חשובים מאד לכינון מפעל ההתיישבות, קיבוץ הגלויות ובניית חברה מלוכדת. וכאן רק נשלים ממדרשים ופרשנים הדורשים את הפסוק הזה בישעיהו. ראה אליהו רבה (איש שלום) פרשה כז: " ... מיכן אמרו: יעשה אדם תורתו בשמחה ותחשב לו לצדקה, יפריש אדם תרומתו בשמחה ותחשב לו לצדקה, יתן אדם מעשרותיו בשמחה ותחשב לו לצדקה, שנאמר: כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פט ג). אין העולם מתגדל אלא בצדקה, שנאמר: בצדקה תכונני וגו' (ישעיה נד יד)". ופירוש אור החיים לדברים טו יז ("כי יהיה בך אביון מאחד אחיך ... בארצך"): "ואומרנו בארצך העיר מקום תאותו היא ארץ הקדושה אשר ה' אלהיך נתן לך שהוא תאב מתי תפקד העיר היונה (צפני ג') חמדת הלבבות, יצו ה' לכל איש ישראל שלא יאמץ את לבבו וגו' אלא יתחזק בכל עוז ותעצומות למלאות חשק האחד המיוחד, כי באמצעות מועשה בני אדם ובפרט במצות הצדקה דכתיב (ישעי' נ"ד) בצדקה תכונני".

⁹ פסוק זה הוא חלק מהפטרת פרשת נצבים, הנחמה השביעית והמסכמת: "שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי" - החותמת את שבע שבועות הנחמה ומעמידה אותנו בפתחה של השנה החדשה. ראה הפסוקים הנפלאים סביב הפסוק שלנו: "למען ציון לא אֲחִשָּׂה וְלִמְעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֲשַׁקֹּט עַד יֵצֵא כְנֶגְהָ צִדְקָה וְיִשְׁוֲעָתָה כְּלִפְיֵד יְבִעַר: וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקָתְךָ וְכָל מַלְכִים כְּבוֹדְךָ וְקָרָא לְךָ שֵׁם חֲדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְקַוֶּה יְקַבְּנוּ: וְהִייתָ עֹטְרַת תְּפָאֲרֵת בְּיַד יְקֹנֶךָ וְצִנּוּף וְצִנּוּף וְצִנּוּף מְלִיכָה בְּכַף אֲלֵהֶיךָ ... עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְּקֻדָתִי שְׁמֵרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד לֹא יִחְשׂוּ הַמְּזַכְרִים אֶת יְקֹנֶךָ אֶל דָּמֵי לֶכֶם". והפסוק החותם את ההפטרה שכולו גלות ותשועה, זיכרון ועצמאות: "בְּכָל צָרָתְךָ לֹא צָר וּמְלֶאךֶ פְּנֵי הוֹשִׁיעִם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחַמְלָתוֹ הוּא גָאֵלְם וַיִּנְשָׁלְם וַיִּנְשָׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם".

¹⁰ מזמור שמקובל לומר ביום הזיכרון וכן בעתות צרה ומשבר.

¹¹ קהלת פרק א פסוקים ד-ה. והפסוקים מובאים כאן בסדר הפוך, קודם פסוק ה ואח"כ ד, הכל לצען הדרשה על כוחו של הצדיק.

¹² תהלים מד כד: "עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח".

¹³ תהלים עח סה: "ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מין". שתי בעיות קשות יש בפסוק זה: האחת, שכל המזמור שם הוא לגנאי וחורבן לישראל והשנייה, שבעל ספר תהלים לא מפחד מהשוואה המתבקשת עם אליהו בהר הכרמל שמלגלג על נביאי הבעל ואומר להם: "קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שגי לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ" (מלכים א יח כז).

¹⁴ את המטיב שהצדיקים גוזרים וכביכול כופים על הקב"ה לעשות את רצונם, ראינו במספר רב של מקומות: "צדיק גוזר והקב"ה מקיים". ולעיל ראינו שהצדיקים פועלים בשתי ידיים ומעשיהם גדולים ממעשה הקב"ה הפועל ביד אחת בלבד. ולעניינינו, ראה עוד על הפסוק הזה בישעיהו, מדרש זוטא - איכה (בובר) פרשה א: "למה הדבר דומה? לרועה שהיו לו צאן ונכנס ארי ואכלו. למי מנחמים? לבעל הצאן! כך, צאן אובדות היו עמי רועיהם התעוים (ירמיה נ ו), הוי אומר: למי אתם צריכים לנחם? אותי - נחמוני נחמוני עמי ... מי שבניו גולים צריך כך להתנחם. כביכול הכתבתי והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א ט ג), וכשחרב בית המקדש: על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים וגו' אל תתני דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ (ישעיה סב ו ז). הוי: אתם צריכים לנחם אותי, ואף אתם נחמו עמי נחמוני נחמוני". סוד הגאולה בימינו הוא המעשה האנושי שגורם לאלוהי. בני אדם כביכול "כופים" על הקב"ה את הגאולה, לפחות את קיבוץ הגלויות, הפרחת הארץ וכינון הממלכה - "עד יכונן". ובני האדם הם גם המנחמים את הקב"ה במעשה הגאולה שהם עושים. בדיוק ההפך מטענת כל מתנגדי הצינונות שהזהירו מלעלות בחומה ולדחוק את הקץ וכו'.

סדר עולם רבה (ליינר) פרק ו

"וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אתם משה" (שמות לט מג). מה ברכה ברכם? אמר להם: יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. והם אמרו: "ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו גוי" (תהלים צ יז).¹⁵

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר מוצאי שבת

ובמוצאי יום הכפורים נמי שחל להיות במוצאי שבת, לא אמרינן ויהי נועם ולא קדושה דסדרא. וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול, היכא דאיכא לקמן שיתא יומי דחולא, אבל איכא בי מצעי יום טוב או יומא דכפורי, אפילו חל יומא טבא ערב שבת ואיכא לקמן חמשה יומי דחולא, לא אמרינן ויהי נועם בהוא אפוקי שבתא. מאי טעמא, כיון דאמרינן ומעשה ידינו ומעשה ידינו תרי זמני, בעינן עד דאיכא לקמן שיתא יומי כולהו חולא.¹⁶

תהלים פרק קז פסוק לו

ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב.¹⁷

פירוש מלבי"ם על הפסוק

ויושב שם רעבים והם יכוננו שם עיר מושב, וגם יזרעו שם שדות ויטעו כרמים, ונגד מה שכתוב: שיזרעו שדות, אמר ויעשו פרי תבואה, שהשדות והכרמים יעשו פרי נגמר לא בוסר, ונגד מ"ש ויכוננו עיר מושב אמר ויברכם וירבו מאד, שיברכם בנכסים, וירבו בבנים ובנות, וגם בהמתם לא ימעט.¹⁸

חג חירות ועצמאות שמח,

נפנוף קל ומנגל טעים¹⁹

מחלקי המים

מים אחרונים: לא לשכוח להביא אתכם מים אחרונים ולכבות היטב את כל שיירי אש המנגל. מספיק שריפות כבר היו לנו השנה ...

¹⁵ ברכת משה לעם, בסיום מלאכת המשכן ותשובת העם אליו, שהיא ברכה נגדית, הם מלאכת מחשבת של כוננות הדדית. ראה שוב תחילת דברינו על הצדיקים שבנו את המשכן בשתי ידיהם. במעשה ידיהם בנו העם את המשכן מקום לשכינה. ומה מברך אותם משה? בברכה דו-משמעית: "שתשרה השכינה במעשה ידיכם – במשכן שזה עתה בניתם והשלמתם. וגם בכל מעשה ידיכם מכאן ולהבא. ומה יעשו בני ישראל יום אחרי הקמת והשלמת המשכן? בבנייה ומעשה של חולין. ומה הם עונים לו: שאכן יהי נעם ה' על מעשינו – שוב בכפל משמעות. ראה שם בהמשך, שיטת רבי מאיר שהברכה הייתה על מקדש בית עולמים: "רבי מאיר אומר לא כן אמר להם, אלא: "ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו'" (דברים א יא), אמר להם: אשריכם ישראל שזכיתם לעבודת המשכן, וכשם שזכיתם לכך, כך תזכו שינתן לכם בית הבחירה ושתשרה שכינה בתוכם, שנאמר: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ח). וראה עוד נוסח התוספתא מנחות ז ח, שמשלב את שניהם: "וירא משה את המלאכה והנה עשו אותה ויברך אותם משה מה היה ברכה שברכן אומר להם תשרה שכינה על מעשה ידיכם. ר' מאיר אומר: כך ברכן ו"י אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת משכן ושרת שכינה על מעשה ידיכם כך תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה על מעשה ידיכם והן אומרים ויהי נועם ו"י אלהינו עלינו וגו'". גם ר' מאיר מסכים לנוסח הברכה שהעם עונה בו למשה: "ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננה".

¹⁶ וכן הוא במחזור ויטרי סימן קמט בלשון דומה ובמקורות רבים נוספים. (הגם שראיתי למנהג מקצת מעדות המזרח שאומרים ויהי נעם במוצאי שבת גם אם אין שישה ימי חול ויש י"ט באמצע השבוע). הרי לנו דבר נפלא לדורות. ברכת ויהי נעם המקורית (עפ"י המדרש) נאמרה במעבר מהחול אל הקודש. בהשלמת מעשה המשכן ובציפייה להורדת השכינה. אבל לדורות, הכיוון הוא בדיוק ההפך – "ויהי נעם ה' עלינו" הוא במעבר מהקודש (שבת) חזרה לחול – לששת ימי המעשה. ואם אין ששת ימי מעשה – אין אומרים ויהי נעם! אין "מעשה ידינו כוננה עלינו". (וביום שבת הבא נחזור בקידוש מששת ימי המעשה אל השבת וחזור חלילה במעגל האינסופי של חול וקודש. כך בחיי הפרט והקהילה, וכך גם בחיי אומה ומדינה וציבור רחב. זהו אולי ה"כונן" המרכזי והעיקרי.

¹⁷ אלה אחד מהגאולים בפרק שאנו קוראים בתפילת ליל יום העצמאות: "ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון: ארץ פרי למלחה מרעת ישיבי בה: ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים: ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה". ראה שוב ספרו של הרב יואל בן נון הנ"ל (הערה 2), בפרק: שיר מזמור ליום עצמאותנו שמפרש עניין זה.

¹⁸ וראה גם פירוש רד"ק על הפסוק שמדגיש את המעבר משממה, מארץ מליחה שלא צמח בה כלום, מרעת יושביה – אל ארץ פורחת ומשגשגת: "ארץ פרי למלחה, וכן ארץ שעושה פירות ושימנה שתהיה ארץ מלחה, שלא יצמח בה כל עשב, וכל זה מרעת יושבי בה: ישם מדבר - והנה יעשה בהיפך לטובים, וישם להם מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים. ויושב שם רעבים. אותם שהיו רעבים במקום אחר הושיבים באותו המקום, כאילו לסיבתם נעשה מושב המקום טוב. ויכוננו עיר מושב, כוננו שם עיר מושב, כי באו שם מפה ומפה, הרעבים אשר חפץ ה' בהם. ויזרעו שדות. זרעו שם שדות ונטעו כרמים והצליחו, כי עשו הכרמים והשדות פרי תבואה". ברכת הארץ והיישוב הפיסי הם מסימני הגאולה הברורים, כמאמר הגמרא הידוע במסכת סנהדרין צח א: "ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" (יחזקאל לו ח). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [הרי ישראל](#) ביום העצמאות בשנה האחרת.

¹⁹ ראה משנה מסכת מנחות פרק ה: "כיצד הוא עושה? נתן שתי הלחם על גבי שני כבשים ומניח שתי ידי מלמטן מולך ומביא מעלה ומוריד שנאמר (שמות כט) אשר הונף ואשר הורם". והמהדרין, יעינו במסכת סוכה לז ע"ב בדיני נפנוף ונענוע מורחבים.